

Identitat nacional i feminisme: pertinença, comunitat i llibertat

Teresa Forcades

El debat sobre la identitat nacional remet necessàriament a un debat antropològic sobre la noció mateixa de persona, de subjecte o d'individu. Quines són les dimensions constitutives d'això que anomenem 'una persona'? Davant l'òbvia complexitat de respondre de forma satisfactòria aquesta pregunta en una societat plural, el debat polític des de l'inici de la Modernitat fins als nostres dies s'ha anat escorant vers definicions formals ad hoc com si per fer política n'hi hagués prou amb posar-nos d'acord sobre què volem que sigui 'ser ciutadà' aquí i ara, i ens poguéssim estalviar debats filosòfics sobre què és en si mateix això de 'ser persona' o 'ser subjecte'. I aquesta és, per a mi, la veritable qüestió de fons, tant en l'àmbit polític com en l'àmbit feminista: **hi ha quelcom, més enllà de la voluntat privada i particular de cadascú, que ens caracteritza i ens uneix com a persones?** Respondre 'no' a aquesta pregunta és abandonar, de fet, la lluita per la justícia social. El 'cadascú per ell' del liberalisme econòmic i polític amaga en la pràctica i dissimula una eficacíssima i estretíssima aliança de privilegi amb el poder (ex. portes giratòries) responsable del manteniment de l'estatu quo. En la lluita contra la fal·làcia liberal i neoliberal de l'individualisme insolidari, 'nacionalisme' i 'feminisme' poden ser aliats. Dic 'poden': l'aliança és una possibilitat (per a mi, fecunda i necessària); no és en cap cas un quelcom que vingui donat, ja que hi ha múltiples versions tant del nacionalisme com del feminisme i algunes són clarament antagòniques i enfrontades entre elles.

Alguns pensadors i activistes contemporanis distingeixen entre 'nacionalisme' i 'patriotisme' i entenen que el nacionalisme és la versió xenòfoba i xovinista de l'amor a la pàtria, mentre que el patriotisme n'és la versió democràtica i oberta i. Des del punt de vista feminista, prefereixo 'nació' que ve de 'néixer' més que 'pàtria' que ve de 'pare' (de fet, 'pàtria' en anglès, es diu 'fatherland', terra del pare). El valor que atribueixo a 'la nació' deriva precisament del reconeixement que la major part d'allò que ens constitueix com a persones no ho hem escollit sinó que ens ha estat donat: la llengua, la cultura, la història, la terra, la família, la nació. Aquesta constatació no elimina la llibertat ni la redueix a pura anècdota, però ens obliga a redefinir-la tal com va fer Sartre: "Vaig a veure què puc fer amb el que han fet de mi" o Lacan: 'Cal que em faci responsable de les neurosis de la meva mare'. El subjecte autònom de la Modernitat, tal com va descobrir molt aviat Olympe de Gouges, és una fal·làcia i precisa sempre de classes subalternes. **El feminisme i el postcolonialisme ens han fet conscients que l'heroi modern autònom és ric, blanc i mascle** i basa la seva autonomia en el fet que li aparegui miraculosament el plat a taula tres cops al dia.

La constatació de pertinença és l'única que pot arrelar una noció de compromís social i polític que vagi més enllà de l'interès individual

L'any 2005 una de les articulistes del New York Times va escriure irònicament que el que les dones necessitem és 'una esposa', entesa com algú que s'ocupa no només del treball domèstic en la seva materialitat, sinó sobretot algú que construeix 'una llar', que construeix i manté quotidianament amb el seu treball, la seva intel·ligència i la seva sensibilitat, el sentit de pertinença que resulta essencial per existir humanament. Hanna Arendt, al seu llibre 'Els orígens del totalitarisme', considera que sense aïllament individualista previ no és possible que prevalgui el domini totalitari del subjecte; Arendt cita Proust parafrasejant Shakespeare: la qüestió no és, com la planteja Hamlet,

‘ser o no ser’ sinó ‘pertànyer o no pertànyer: ‘to belong or not to belong, that is the question’. Marcel Proust sabia molt bé per pròpia experiència què és ‘no pertànyer’: haver de dissimular la seva homosexualitat el portava a viure un desajustament interior que molt probablement va resultar fecund per a la seva activitat artística, però que va ser certament dolorós i el va fer adonar de la importància de la ‘pertinença’. Hannah Arendt també havia experimentat en pròpia pell aquesta importància: després que li fos arrabassada la nacionalitat alemanya pel fet de ser jueva, va trobar acollida als EUA, però la nacionalitat estatunidenca no li va arribar fins catorze anys més tard. Arendt va ser apàtrida durant molts anys i és per això que va reflexionar sobre **‘el dret a tenir drets’ i sobre els límits de l’individualisme**.

L’ésser humà no és un individu aïllat. No ho ha estat mai. L’aïllament, la desvinculació dels altres o l’associació purament basada en l’interès individual, han estat la façana rere la qual s’han excusat els poderosos per defensar els seus privilegis i identificar-los amb la llibertat. La tradició anarquista no s’ha deixat enganyar i ha desenvolupat un concepte de ‘llibertat’ que no té res a veure amb la fal·laç autonomia liberal. Per a l’anarquisme: ‘Jo no seré lliure fins que tots no siguem lliures’. Aquest és el principi que subjau a tota construcció social que mereixi el nom d’humana i **el nacionalisme ben entès no pot ser altre que un nacionalisme humil i obert, contrari a la xenofòbia i al xovinisme**, conscient del seu caràcter imaginari, orgullós del seu mestissatge i responsable de construir una unitat política de mida humana on sigui possible que els qui prenen les decisions i els qui les han d’executar siguin els mateixos. Aquest ha estat el ‘nacionalisme’ de personatges tan diferents i allunyats en el temps i la geografia com Juan Germán Roscio, James Connolly, Simone Weil, Mahatma Gandhi o Salvador Espriu. “Oh, que cansat estic de la meva covarda, vella, tan salvatge terra ...”, que té això de xovinista?

La meva terra, com la meva família, la meva parella o la meva comunitat, no me les estimo perquè siguin ‘les millors’. Me les estimo perquè en formo part, perquè sento que hi pertanyo, perquè m’ofereixen ‘una llar’, un context que em constitueix i que em permet d’existir i de desplegar-me humanament. Aquesta constatació de pertinença és l’única que pot arrelar una noció de compromís social i polític que vagi més enllà de l’interès individual (econòmic o de prestigi). **La política no és només ni principalment un xoc d’interessos individuals o partidistes**. Amb el xoc d’interessos s’hi ha de comptar, però sense el component espiritual, inspirador i lliure, el quefer polític es corromp i es deshumanitza. És clar que el component espiritual, inspirador i lliure no es dona mai de forma pura en ningú, però allò que és pròpiament humà és precisament la tensió i les contradiccions que apareixen quan es reconeix aquest component. Segons Alain Badiou, quan es nega la capacitat humana a anar més enllà del mateix interès individual, la política desapareix en la gestió, l’amor en el sexe, l’art en la cultura i la ciència en la tècnica ix. El món es torna un infern.

El nacionalisme ben entès estimula el vincle humà i es converteix en una oportunitat per créixer en la solidaritat

Des del punt de vista feminista, considero fonamental la valoració del nacionalisme ben entès com a aliat en la lluita contra l’individualisme i a favor d’una comprensió de la persona que concebi la llibertat humana de forma solidària.

Des del punt de vista teològic, hi ha qui sosté que nacionalisme i violència són indissociables, ja que és intrínsecament violent separar el que Déu ha unit, a saber, la humanitat, en grups nacionals mútuament excloents i justificar que les persones se sentin més vinculades als membres del mateix grup que als altres. Aquesta pretensió tribalista - sostenen alguns - contradiu la fraternitat universal pròpia de l’evangeli. **Si el nacionalisme ben entès tingués alguna cosa d’intrínsecament excloent i divisor**, alguna cosa que disminuís la fraternitat o la solidaritat sense barreres ni

distincions de cap classe, **no seria jo qui el defensés**. Si el defenso, és perquè entenc que el nacionalisme ben entès estimula el vincle humà, el fa concret i es converteix en una oportunitat per créixer en la solidaritat, per sortir del propi nucli familiar o d'amistats a fi de sentir-se unit i desenrotllar sentiments de pertinença vers persones a les quals no m'uneixen ni les creences ni els interessos comuns. Per nacionalisme ben entès entenc sentir-se implicada en un projecte col·lectiu que no fa distinció de persones sinó que està obert a totes les que habiten un determinat territori, a totes les que desitgin venir a habitar-lo, i fins i tot a totes les que, des de la distància física, desitgin formar part d'ell. **Perquè una nació es mantingui viva i sigui font d'humanització, cal que romangui oberta tant per marxar-ne com per incorporar-s'hi.**

El teòleg i místic jueu Abraham Joshua Heschel deia que el temps és més de Déu que l'espai, ja que el temps ens fa contemporanis mentre que l'espai ens fa rivals. L'instant present em pertany tant a mi com a tu, tots dos podem utilitzar-lo com ens plagui, podem donar-li fins i tot usos contraris, sense que deixi de pertànyer-nos a ambdós per igual. L'instant no està més a prop de tu que de mi, no és més teu que meu. **L'instant, el temps, ens revela la nostra igualtat, ens agermana. L'espai, en canvi, ens fa rivals** perquè no és possible que tu i jo ocupem simultàniament el mateix espai. L'abraçada no és una excepció, ja que fins i tot en l'abraçada existeixen posicions diverses que no poden ser ocupades per ambdós de forma simultània. L'espai, diu Heschel, ens fa rivals. És per això, segons Heschel, que els jueus adoren Déu en el temps i no en l'espai. Per això tenen el Sàbat i no tenen catedrals.

Cal inspirar-se en les paraules de Rosa Luxemburg: 'la llibertat és sempre llibertat de qui pensa diferent'

La perspectiva cristiana, en canvi, parla de Trinitat en Déu i defensa que el fet que cadascuna de les tres persones divines ocupi un 'espai propi' i tingui la seva identitat distintiva, no és obstacle perquè s'estableixi entre elles la unitat més estreta, la font, de fet, de tota unitat i de tota identitat. Unitat en la diversitat, vet ací el secret que el nacionalisme ben entès ens pot ajudar a viure. **Unitat en la diversitat és unitat que no té res a veure amb la uniformitat.**

Precisament en contra de l'avenç aclaparador de la globalització uniformitzadora han d'alçar-se avui més clares que mai les particularitats locals, les llengües, les tradicions i costums que donen testimoni d'una determinada experiència històrica. Han de fer-ho per preservar la riquesa de l'experiència humana en tota la seva diversitat, abans que acabem totes parlant en anglès, en xinès o en qualsevol de les llengües majoritàries que s'estan imposant (el 50% de llengües del món estan avui en perill de desaparició). Han de fer-ho, això sí i aquí veig jo el seu major repte, sense ofegar la seva diversitat interna, demostrant la seva sensibilitat nacionalista precisament en el seu **respecte i la seva potenciació de les varietats dialectals o de llengua i articulant les seves lleis i les seves normatives a fi de promoure la diversitat**. Cal inspirar-se en les paraules de Rosa Luxemburg: 'la llibertat és sempre llibertat de qui pensa diferent'.

És necessari el concepte de nació per promoure la diversitat cultural? La resposta és no. **Podem, en lloc de nació, parlar de poble**. Tant si utilitzem la paraula poble com la paraula nació, queda clar que l'ordenació política d'aquesta nació o poble pot ser diversa: tenim nacions pluriestatals i tenim estats plurinacionals. El poble català, per exemple, és pluriestatal, ja que té els seus membres actualment repartits per quatre estats: Andorra, Itàlia, França i Espanya. L'estat bolivià, en canvi, és plurinacional i també ho són l'estat espanyol i el francès. La diferència és que l'estat bolivià ho reconeix en la seva actual constitució amb orgull, l'espanyol ho reconeix a contracor i el francès ho nega.

A imatge de Déu, no som solament individus, som comunitat i trobo fonamental que aquesta no sigui solament religiosa

Al meu entendre, la paraula (nació, pàtria, poble, terra ...) és el de menys, però la realitat que la paraula designa és fonamental reconèixer-la i cal donar-li espai al món actual. Aquesta realitat és l'existència de col·lectius que, amb més o menys romanticisme o imprecisió històrica, comparteixen una o diverses (normalment són diverses i contraposades) narratives fundacionals i una llengua, i reivindiquen un territori per dur a terme un projecte de convivència obert a tots els que desitgin formar part d'ell. **La nació ben entesa és sobretot un projecte de futur, un 'voler ser' col·lectiu que és l'únic que de forma concreta permet arrelar-se les persones** i evita que s'identifiquin amb la nació mal entesa, a saber: una noció d'identitat col·lectiva basada en l'exclusió que discrimina les persones d'acord amb el seu lloc de naixement, amb la seva llengua d'origen o el seu accent, amb el color de la seva pell, amb el seu pedigrí familiar o genètic, amb la seva sang, amb la seva raça o amb qualsevol altra barrera considerada infranquejable. Contra aquesta nació mal entesa, defenso el projecte col·lectiu que valora i promociona uns fets diferencials amb plena consciència que aquests fets diferencials (llengua, cultura, tradicions) no són ni millors ni pitjors que els dels altres pobles. No són fixos ni seran eterns. Però són, això sí, diferents i en això rau el seu valor i per això poden ser catalitzadors de consciència democràtica autèntica, perquè ofereixen a l'individu un referent col·lectiu que li permet experimentar el seu vincle amb la humanitat sencera a través d'un compromís concret i arrelat. A imatge de Déu, no som solament individus, som comunitat i trobo fonamental que aquesta comunitat no sigui solament la religiosa sinó que estigui definida territorialment i hagi d'enfrontar-se a la diversitat interna alhora que defensa el seu fet diferencial cap a fora.

A l'antiguitat clàssica, la 'polis' era representada per una figura femenina, que podia ser mare o núvia/esposa segons convingués: la ciutat-mare protegia els seus habitants i plorava els seus fills en temps de fam, malaltia o guerra; la ciutat-núvia era font de desig i de gaudi, s'engalanava en les grans festes i feia sentir orgullosos d'ella els seus habitants, que la defensaven en moments de perill com el tresor més preuat. No cal dir que la identitat nacional feminista no pot identificar-se amb aquestes imatges que reforcen els estereotips de gènere: **la dona-llar ha de deixar pas a les dones reals, les dones que es defineixen a si mateixes i no permeten que la societat ho faci per elles**. Així, la ciutat feminista o la nació feminista no són la ciutat o la nació 'on manen les dones' sinó la ciutat o la nació que no promou ni accepta cap identitat estereotipada ni per a ella mateixa, ni per als seus ciutadans, ni per a cap persona, sinó que fomenta la diversitat i la responsabilitat de si i se sap fonamentada en identitats plurals i canviants. Només val la pena defensar una identitat nacional (per exemple, la catalanitat) des del reconeixement agraït que aquesta és i romandrà sempre impossible de definir. **Tant la identitat nacional, com la identitat de gènere, com tota la resta d'aspectes identitaris que em constitueixen són mestissos i fluids per definició i m'humanitzen només en el moment en què prenc responsabilitat personal per ells i passo de rebre'ls de forma passiva a conformar-los activament. Ells em conformen i jo els canvio, en un flux constant fet de contradicció i d'agraïment.**

Teresa Forcadès és metgessa i teòloga feminista. Aquest text forma part del llibre col·lectiu ['Terra de Ningú. Perspectives feministes sobre la independència'](#), co-editat entre Gatamaula i Pol·len Edicions.